

**REPUBLIKA HRVATSKA
PRAVOBRANITELJICA
ZA RAVNOPRAVNOST SPOLOVA**

Predmet: spolna diskriminacija u postupku izmjene temeljnog upisa spola u matici rođenih, upozorenje i preporuke, daju se

I. Opis činjeničnog stanja

Pritužitelj je rođen 1995. godine s vanjskim fizičkim obilježjima ženskog djeteta te je u matične knjige rođenih upisan kao osoba ženskog spola. Od rane životne dobi pritužitelj se ponašao kao dječak te je sebe poimao u muškom rodnom identitetu. Danas, u svojoj 16 godini života pritužitelj ima potpuno razvijeni muški identitet što potvrđuje nekoliko činjenica. Prvo, pritužitelj sebe u potpunosti percipira dječakom. Drugo, njegov vanjski izgled ostavlja dojam da se radi o dječaku te ga okolina percipira kao dječaka. Treće, pritužitelj je uz suglasnost i podršku roditelja 2007. godine promijenio ime upisano u matične knjige rođenih tako da odgovara njegovom muškom identitetu. Četvrto, pritužitelj se podvrgnuo endokrinološkoj terapiji hormonskog zaustavljanja puberteta, odnosno terapiji muškim spolnim hormonom. Na ovaj način pritužitelj je započeo postupak promjene spola što se vidi i iz činjenice kako nije poprimio fizička obilježja koja djevojčice uobičajeno razvijaju u pubertetu.

Medicinska dokumentacija pokazuje kako medicinska struka smatra da se radi o osobi muškog spola. Pritužiteljev specijalist psihijatar-terapeut iz Opće bolnice u svom mišljenju od 30. ožujka navodi kako se radi o „dječaku koji ima poremećaj rodne uloge (transseksualizam). Kod njega se radi o razvijenom muškom spolu i rodnom identitetu, a postoje naznake razvoja i muškog seksualnog identiteta (koje su u njegovoj dobi još u razvoju). Drugim riječima, sadašnje stanje ukazuje na razvoj potpunog muškog identiteta.“ Psihologica Psihijatrijske bolnice navodi u svom mišljenju od 5. 11. 2010. godine kako se kod pritužitelja radi o „kliničkoj slici transseksualne osobe“ te da ima “razvijen muški identitet i mušku rodnu ulogu te živi kao muška osoba“. Pritužitelj je zatražio i stručno medicinsko mišljenje izvan granica Hrvatske. Pritužitelj je tako zatražio mišljenje jedne od najuglednijih medicinskih stručnjakinja za pitanje transseksualnosti u regiji, načelnice Centra za endokrinologiju gonada, profesorice Medicinskog fakulteta, članice izvršnog odbora Euroazijskog udruženja za endokrinologiju, članice izvršnog odbora tima za spolni identitet te internistice endokrinologinje u specijalističkoj ordinaciji. Prema njezinom mišljenju „po obavljenim endokrinološkim testiranjima u NN nađene su klasične karakteristike spolnih hormona žene, ali je rodni identitet muški što je i u endokrinološkom smislu potvrđivalo dijagnozu Transsexualismus dok su isključene ostale diferencijalne dijagnoze... uvedena je terapija Testosteron amp. zahvaljujući kojoj je započeo razvoj puberteta u muškom smislu. Nestale su menstruacija, dojke su prestale da rastu, a NN je postao sretan, zadovoljan mladić, odličan i uzoran učenik.“

Pritužitelj je u svojim zahtjevima za promjenom imena i promjenom upisa spola navodio kako su se zbog činjenice da se u službenim dokumentima vodi kao curica, dok njegova stvarnost odgovara muškom identitetu, on i njegovi roditelji susretali s mnogim problemima od neprihvatanja okoline,

ismijavanja, izolacije do krajnje ugrožavajućih situacija. S nekima od tih situacija susretao se čak i u školi koju pohađa zbog čega je zatražena i intervencija Pravobraniteljice za djecu koja je školi uputila preporuku o potrebi odgovarajuće stručne pomoći pritužitelju. Kao rezultat, pritužiteljev psihijatar je na zahtjev škole organizirao edukaciju nastavnika o pravilnom ponašanju prema pritužitelju nakon čega su ga oni i počeli tretirati kao dječaka. Pritužitelj se osobno vrlo teško nosi s činjenicom kako ga okolina često ne prihvaća kao dječaka te se u određenim periodima njegova života pojavljivala prijetnja da si fizički naudi pa čak i počini samoubojstvo.

Pritužitelj ulazi u period života u kojem će uloga njegovih osobnih dokumenata biti sve važnija. Kako će u načelu osobni dokumenti odražavati upis spola naveden u matici rođenih, vjerojatnost da će pritužitelj sve češće biti izložen diskriminirajućim, ponižavajućim i traumatičnim situacijama je izuzetno velika. Pritužitelj navodi kako činjenica da vrlo često doživljava neugodnosti pri prijelazu državnih granica potvrđuje ovu bojazan.

Kako bi se zaštitio od diskriminirajućih i traumatičnih situacija pritužitelj je 20. travnja 2010. godine zatražio od Ureda državne uprave u županiji promjenu podataka o spolu i osobnom imenu u temeljnom upisu matice rođenih. Pritužitelj je zatražio da se promjena izvrši kao u temeljnom upisu, a ne kao naknadna zabilješka. Ured državne uprave u županiji rješenjem od 10. 05. 2010. godine odbio je zahtjev za promjenu podataka o spolu i imenu u temeljnom upisu matice rođenih zauzimajući stajalište kako je za odobrenje upisa promjene spola u matici rođenih potreban liječnički dokaz o provedbi operacije spola odnosno fizičke promjene spola.

Pritužitelj je 26. svibnja 2010. godine podnio žalbu na rješenje. Ministarstvo uprave odbilo je žalbu 17. lipnja 2010. godine drugostupanjskim rješenjem. Drugostupanjsko rješenje u potpunosti je prihvatilo argumentaciju prvostupanjskog upravnog tijela. Pritužitelj je stoga 28. veljače 2011. g. podnio tužbu Upravnom sudu.

II. Relevantne pravne odredbe

Ustav Republike Hrvatske (NN, 85/2010)

Članak 3.

Sloboda, jednakost, nacionalna ravnopravnost i ravnopravnost spolova, mirotvorstvo, socijalna pravda, poštivanje prava čovjeka, nepovredivost vlasništva, očuvanje prirode i čovjekova okoliša, vladavina prava i demokratski višestranački sustav najviše su vrednote ustavnog poretka Republike Hrvatske i temelj za tumačenje Ustava.

Članak 14.

Svatko u Republici Hrvatskoj ima prava i slobode, neovisno o njegovoj rasi, boji kože, spolu, jeziku, vjeri, političkom ili drugom uvjerenju, nacionalnom ili socijalnom podrijetlu, imovini, rođenju, naobrazbi, društvenom položaju ili drugim osobinama.

Svi su pred zakonom jednaki.

Članak 16.

Slobode i prava mogu se ograničiti samo zakonom da bi se zaštitila sloboda i prava drugih ljudi te pravni poredak, javni moral i zdravlje.

Svako ograničenje slobode ili prava mora biti razmjerno naravi potrebe za ograničenjem u svakom pojedinom slučaju.

Članak 19.

Pojedinačni akti državne uprave i tijela koja imaju javne ovlasti moraju biti utemeljeni na zakonu.

Zajamčuje se sudska kontrola zakonitosti pojedinačnih akata upravnih vlasti i tijela koja imaju javne ovlasti.

Članak 22.

Čovjekova je sloboda i osobnost nepovrediva.

Nikomu se ne smije oduzeti ili ograničiti sloboda, osim kada je to određeno zakonom, o čemu odlučuje sud.

Članak 26.

Svi su državljani Republike Hrvatske i stranci jednaki pred sudovima i drugim državnim i inim tijelima koja imaju javne ovlasti.

Članak 29.

Svatko ima pravo da zakonom ustanovljeni neovisni i nepristrani sud pravično i u razumnom roku odluči o njegovim pravima i obvezama, ili o sumnji ili optužbi zbog kažnjivog djela.

Članak 35.

Svakom se jamči štovanje i pravna zaštita njegova osobnog i obiteljskog života, dostojanstva, ugleda i časti.

Članak 37.

Svakom se jamči sigurnost i tajnost osobnih podataka. Bez privole ispitanika, osobni se podaci mogu prikupljati, obrađivati i koristiti samo uz uvjete određene zakonom.

Članak 44.

Svaki državljanin Republike Hrvatske ima pravo, pod jednakim uvjetima, sudjelovati u obavljanju javnih poslova i biti primljen u javne službe.

Članak 59.

Svakom se jamči pravo na zdravstvenu zaštitu u skladu sa zakonom.

Članak 63.

Država štiti materinstvo, djecu i mladež te stvara socijalne, kulturne, odgojne, materijalne i druge uvjete kojima se promiče ostvarivanje prava na dostojan život.

Zakon o ravnopravnosti spolova (ZRS, NN 82/08)

Članak 3.

Državna tijela, pravne osobe s javnim ovlastima, te pravne osobe u pretežitom vlasništvu države i jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave dužni su u svim fazama planiranja, donošenja i provedbe neke odluke ili akcije ocjenjivati i vrednovati učinke te odluke ili akcije na položaj žena, odnosno muškaraca, radi postizanja stvarne ravnopravnosti žena i muškaraca.

Članak 4.

Odredbe ovoga Zakona ne smiju se tumačiti niti primjenjivati na način koji bi ograničio ili umanjio sadržaj jamstava o ravnopravnosti spolova koja izvire iz općih pravila međunarodnog prava, pravne stečevine Europske zajednice, te Konvencije o ukidanju svih oblika diskriminacije žena i Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda.

Članak 5.

Ravnopravnost spolova znači da su žene i muškarci jednako prisutni u svim područjima javnog i privatnog života, da imaju jednak status, jednake mogućnosti za ostvarivanje svih prava, kao i jednaku korist od ostvarenih rezultata.

Članak 7.

(1) Izravna diskriminacija postoji ako se prema osobi postupa ili bi se moglo postupati nepovoljnije u jednakim ili sličnim okolnostima u odnosu na osobu suprotnoga spola.

Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (NN MU 18/97)

Članak 6.

1. Radi utvrđivanja svojih prava i obveza građanske naravi ili u slučaju podizanja optužnice za kazneno djelo protiv njega svatko ima pravo da zakonom ustanovljeni neovisni i nepristrani sud pravično, javno i u razumnom roku ispita njegov slučaj. Presuda se mora izreći javno, ali se sredstva priopćavanja i javnost mogu isključiti iz cijele rasprave ili njezinog dijela zbog razloga koji su nužni u demokratskom društvu radi interesa morala, javnog reda ili državne sigurnosti, kad interesi maloljetnika ili privatnog života stranaka to traže, ili u opsegu koji je po mišljenju suda bezuvjetno potreban u posebnim okolnostima gdje bi javnost mogla biti štetna za interes pravde.

Članak 8.

1. Svatko ima pravo na poštovanje svoga privatnog i obiteljskog života, doma i dopisivanja.
2. Javna vlast se neće miješati u ostvarivanje tog prava, osim u skladu sa zakonom i ako je u demokratskom društvu nužno radi interesa državne sigurnosti, javnog reda i mira, ili gospodarske dobrobiti zemlje, te radi sprječavanja nereda ili zločina, radi zaštite zdravlja ili morala ili radi zaštite prava i sloboda drugih.

Naputak za provedbu Zakona o državnim maticama i upisu posvojenja u maticu rođenih (NN 26/08)

35.5. Promjena spola, kao izmjena podataka u temeljnom upisu, upisuje se u maticu rođenih na temelju rješenja nadležnog ureda državne uprave odnosno gradskog ureda. Rješenje o upisu promjene spola u maticu rođenih donosi se na temelju odgovarajuće medicinske dokumentacije.

III. Stajalište Pravobraniteljice

Koristeći svoje nadležnosti propisane člancima 22. i 23. Zakona o ravnopravnosti spolova (ZRS) Pravobraniteljica smatra kako su Ured državne uprave u županiji (tijelo upravne vlasti) rješenjem od 10. 05. 2010. godine kojim je pritužitelj obilo zahtjev za promjenu podataka o spolu i imenu u temeljnom upisu matice rođenih (DMR) i Ministarstvo uprave, kao drugostupanjsko tijelo, rješenjem XX prekršili zabranu izravne diskriminacije iz čl. 5. Zakona o ravnopravnosti spolova te mu također uskratili pravo na učinkovitu pravnu zaštitu prava na jednako postupanje zajamčeno člancima 3. i 4. ZRS-a.

U rješenju kojim su odbila zahtjev pritužitelja za promjenom podataka o njegovom spolu i imenu u temeljnom upisu matice rođenih, tijela upravne vlasti navela su kako su postupala temeljem Naputka o provedbi Zakona o državnim maticama i upisu posvojenja u maticu rođenih. Prema navodima upravnih tijela čl. 35.5. Naputka za odobrenje upisa promjene spola u DMR potrebit je liječnički dokaz o provedbi operacije spola. Ono što je odmah uočljivo je da navedena odredba niti jednom riječju ne spominje kiruršku operaciju spola. Sve što konkretna odredba navodi je kako se rješenje o upisu promjene spola u maticu rođenih donosi na temelju *odgovarajuće medicinske dokumentacije*.

Tako što nije začuđujuće jer Zakon o državnim maticama nigdje u svojim odredbama ne propisuje kako je za promjenu upisa o spolnoj pripadnosti potrebno izvršiti kiruršku promjenu genitalija, odnosno gonada. Kada bi Naputak propisivao takvo nešto kršio bi načelo trodiobe vlasti, odnosno načelo zakonitosti propisano Ustavom RH prema kojem tijela izvršne tj. upravne vlasti mogu kroz podzakonske akte uređivati neka pitanja isključivo u granicama onog što im je dozvolio zakonodavac. Kada bi Naputak uistinu propisivao uvjet kirurške operacije spolnih organa tijelo upravne vlasti *de facto* bi preuzelo na sebe zakonodavne ovlasti koje pripadaju isključivo Saboru RH i to u ovako osjetljivom području u kojem se uređuju neka od najvažnijih temeljnih prava osoba zajamčena Ustavom RH. Ministarstvo uprave Republike Hrvatske i samo je priznalo ovu činjenicu u svom odgovoru Pravobraniteljici za djecu u kojem navodi kako „tijelo državne uprave nije nadležno da propisuje vrstu medicinske dokumentacije kojom bi se dokazivala promjena spola.“

Istovremeno, Pravobraniteljica ne niječe da pri rješavanju konkretnih slučajeva tijela upravne vlasti raspolažu određenom interpretacijskom diskrecijom kada primjenjuju pravne odredbe koje su podložne različitim tumačenjima. Štoviše, Pravobraniteljica smatra kako je to njihova obveza. Pojam „odgovarajuća medicinska dokumentacija“ bez sumnje je podložan različitim tumačenjima. No, kada tijela upravne vlasti tumače i primjenjuju važeće pravne odredbe to moraju činiti **poštujući i promičući temeljna načela i vrednote domaćeg pravnog poretka**. Štoviše, kada tumače i primjenjuju takve odredbe tijela upravne vlasti dužne su strankama u postupku pružiti jasno i argumentirano obrazloženje zašto su se odlučile za jedno od mogućih tumačenja pravne odredbe. Upravna tijela nisu zadovoljila niti jedan od ova dva temeljna zahtjeva što je i dovelo do kršenja zabrane izravne

diskriminacije iz čl. 5. ZRS-a odnosno prava na učinkovitu pravnu zaštitu od diskriminacije iz čl. 4. ZRS-a.

Pravo na učinkovitu zaštitu od diskriminacije

Iako nije izričito propisano nekom posebnom odredbom Zakona o ravnopravnosti spolova, pravo osoba na učinkovitu pravnu zaštitu od diskriminatornog postupanja dio je Zakona zahvaljujući člancima 3. i 4. ZRS-a. Članak 3. izričito propisuje kako su državna tijela dužna u svim fazama planiranja, donošenja i provedbe upravnih akata ocjenjivati učinke tih akata na položaj žena odnosno muškaraca. Istovremeno, čl. 4. izričito propisuje da se odredbe ZRS-a ne smiju tumačiti suprotno zahtjevima pravne stečevine Europske Unije u području jednakosti spolova.

Europski sud pravde je kroz svoju praksu zauzeo jasno stajalište kako države članice koje imaju obvezu primjenjivati pravnu stečevinu Europske Unije imaju dužnost osigurati učinkovitu pravnu zaštitu prava na postupanje bez spolne diskriminacije bez obzira radilo se o upravnom ili sudskom postupku.¹ Načelo učinkovite pravne zaštite zajamčeno je i Europskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (čl. 6) te kao takvo ne samo da predstavlja jednu od konvencijskih obveza koju se Republika Hrvatske obvezala poštivati unutar sustava Vijeća Europe već predstavlja i jedno od temeljnih načela pravnog poretka Europske Unije koje Europski sud pravde štiti s posebnom pažnjom. Upravno rješenje, kao što je ovo u ovom predmetu, kojim se odlučuje o najosnovnijem interesu građana na temelju pozitivnih odredbi koje su podložne različitim tumačenjima, a koje u svom obrazloženju ne navodi niti jedan supstancijalni razlog iz kojeg bi strankama moglo biti jasno zašto se upravno tijelo odlučilo upravo za to tumačenje, ne zadovoljava standard učinkovite pravne zaštite sadržan u čl. 4. ZRS-a. Ovo stajalište slijedi i praksu Europskog suda za ljudska prava čija tumačenja konvencijskih jamstava obvezuju i sva tijela državne vlasti Republike Hrvatske. U tom smislu posebno su važne odluke Europskog suda za ljudska prava (ESLJP) u predmetima *Hentrich v. Republike Francuske* ili *Atanasovski v. Republike Makedonije* u kojima je Sud države članice našao odgovornima za kršenje čl. 6. Konvencije jer njihova upravna, odnosno sudska tijela nisu pružila dovoljno detaljno objašnjenje zašto su konkretne odredbe primijenile na način na koji su ih primijenile.²

U konkretnom predmetu upravna tijela nisu navela niti jedan supstancijalni razlog kojim bi objasnila zašto smatraju da pojam „odgovarajuća medicinska dokumentacija“ znači dokumentaciju iz koje se vidi da je izvršena kirurška operacija genitalija, bez obzira na činjenicu kako takvo stajalište ima dalekosežne posljedice ne samo za interese pritužitelja već i za čitavu skupinu osoba koje se nalaze u sličnom položaju. Štoviše, očigledno je kako su upravna tijela svjesno ignorirala svaki argument koji je pritužitelj u svom zahtjevu naveo vezano uz njegova temeljna prava zajamčena Ustavom Republike Hrvatske i Konvencijom o temeljnim ljudskim pravima i slobodama. Upravna tijela svoja rješenja *de facto* temelje na argumentu kako je rješenje ispravno zato jer *ona* kažu da u spornoj odredbi nešto piše. Ovakav način odlučivanja predstavlja zlouporabu ovlasti u ophođenju s građanima i građankama kojima tijela upravne vlasti služe i kojima su odgovorni. Argument da nešto mora biti jer tijelo

---

¹ Predmet 14/ 83Sabine von Colson and Elisabeth Kamann v Land Nordrhein-Westfalen [1984] ECR 01891; Predmet 152/84 M. H. Marshall v Southampton and South-West Hampshire Area Health Authority [1986] ECR 723

² Predmet br. 13616/88 *Hentrich protiv Republike Francuske*; Predmet br. 36815/03 *Atanasovski protiv Republike Makedonije*.

upravne vlasti kaže da je tome tako temelji se na demonstraciji moći, a ne sadržajnim razlozima iz kojih bi građanima trebalo biti jasno zašto pravni poredak inzistira na određenom rješenju. Takve odluke predstavljaju arbitrarno odlučivanje i nisu u skladu s načelom jednakosti pred zakonom odnosno načelom vladavine prava.

Postoje vrlo uvjerljivi razlozi zašto pravo na učinkovitu pravnu zaštitu koje sadrži obvezu nadležnih tijela da strankama osiguraju detaljno obrazloženje svojih odluka predstavlja jedan od temeljnih pravnih standarda Europske pravne stečevine odnosno pravnog poretka Republike Hrvatske. Prvo, odluka utemeljena na razlozima potkovanom obrazloženju ukazuje kako je nadležno tijelo detaljno razmotrilo predmet, odnosno strankama posvetilo dužnu pažnju koju tijela vlasti imaju obvezu posvetiti građanima i građankama kojima služe. Drugo, ona zadovoljava osnovni standard demokratskog pravnog sustava da oni na koje se odluka odnosi imaju pravo znati razloge zbog koji su njihovi interesi ograničeni na konkretan način. Bez ovakvog objašnjenja građanima je teško vjerovati da nisu bili podvrgnuti arbitrarnoj volji upravnog tijela umjesto vladavini zakona. Treće, odluka utemeljena na obrazloženim supstancijalnim razlozima je nužna kako bi stranka u postupku mogla procijeniti ima li dovoljno osnova, odnosno isplati li se upuštati u žalbeni postupak. Protiv odluka koje nisu jasno obrazložene izuzetno je teško podnijeti argumentiranu, na razlozima utemeljenu i obrazloženu žalbu. Ako stranka ne zna razloge zbog kojih su ograničeni njeni interesi nije u stanju procijeniti njihovu legitimnost ili njihovu razmjernost. Isto, vrijedi i za sud što znači da odluka upravnog tijela koja ne sadrži dovoljno detaljno i jasno obrazloženje *de facto* ograničava mogućnost učinkovite sudske zaštite. S druge strane, neobrazložene odluke potiču žalbe koje u biti nemaju šansu biti uspješnima u višestupanjskom postupku čime se bezrazložno opterećuje sustav pravne zaštite, a stranke potiče da uzalud troše svoje resurse.

U konkretnom predmetu načelo učinkovite pravne zaštite imalo je posebnu važnost iz dva razloga. Prvo, radi se o maloljetnoj osobi kojoj kao takvoj Ustav pruža posebnu zaštitu. Drugo, radi se o zaštiti temeljnih prava (diskriminacija temeljem spola, pravo na slobodu privatnog života, pravo na zdravlje) koje imaju posebnu važnost za svaku osobu. Neprihvatljivo je da se upravna tijela nisu niti jednom riječju osvrnula na učinke koje njihova odluka ima za ove temeljne vrednote. Također je neprihvatljivo da se upravna tijela nisu osvrnula niti na jedno od čitavog niza važnih pitanja koje pred sva tijela vlasti postavlja ovaj predmet, a koja je povodom ovog problema ukazao i ESLJP u predmetu br. 13343/87 B. v. Francuska kao što su npr. anatomska, biološki, psihološki i moralni problemi vezani uz transseksualizam i njegovu definiciju, pristanak i drugi zahtjevi koji moraju biti zadovoljeni prije operacije, uvjeti pod kojima se može odobriti promjena spolnog identiteta (valjanost, znanstvene pretpostavke i pravni učinci operacije, osposobljenost za život u novom spolnom identitetu), međunarodni aspekti promjene spola osobe (mjesto gdje je došlo do operacije), pravne posljedice, retroaktivnost takve promjene (promjena podataka u građansko statusnim dokumentima), pravo na izbor drugačijeg imena, povjerljivost dokumenata i podataka vezanih uz promjenu spola, obiteljski učinci, pravo na brak, sudbina postojećeg braka, rodbinski odnosi) itd.

No, ono što se s aspekta nadležnosti Pravobraniteljice posebno ne može opravdati je činjenica da su upravna tijela u potpunosti ignorirala učinke koje će njihovo tumačenje pozitivnih normi primjenjivih na ovakve slučajeve imati za interese pritužitelja i njegov položaj u društvu. Upravna tijela su tako pokazala potpunu neosjetljivost na utjecaj spornog stajališta na mogućnost pritužitelja da autonomno definira svoj osobni identitet i način na koji želi provesti svoj život. Upravna tijela nisu ničim pokazala kako su razmotrila mogućnost da će uskraćivanje promjene upisa spola pritužitelja

dovesti u nebrojeno traumatičnih situacija u kojem će biti izložen uznemiravanju odnosno uskraćivanju koristi i prilika koje drugi uzimaju zdravo za gotovo bilo da se radi o obrazovanju, sudjelovanju u kulturnim, sportskim političkim organizacijama, zapošljavanju i radnim odnosima, pristupu javnim i tržišnim uslugama, mogućnosti slobodnog kretanja unutar i izvan Republike Hrvatske itd. Upravna tijela nisu niti jednom riječju ukazala zašto vjeruju da će pritužitelj uživati dovoljno učinkovitu zaštitu svojih zajamčenih temeljnih prava čak i ako zbog tumačenja koje su zauzela pritužiteljev zahtjev za promjenom upisa spola bude odbijen. Na kraju, upravna tijela nisu niti jednom riječju spomenula Zakon o ravnopravnosti spolova čime su pokazala kako ga smatraju irelevantnim.

Slijedom navedenog Pravobraniteljici nije ostalo drugo nego zaključiti kako su Ured državne uprave u županiji (tijelo upravne vlasti) rješenjem od 10. 05. 2010. godine, odnosno Ministarstvo uprave kao drugostupanjsko tijelo rješenjem (XX) prekršili pravo na učinkovitu pravnu zaštitu od diskriminacije koje za pritužitelja proizlazi iz čl. 3 i čl. 4. ZRS-a.

Načelo razmjernosti

Iako je već zaključila kako su spornim rješenjima povrijedila pravo pritužitelja na učinkovitu pravnu zaštitu od diskriminacije, jer ne navode niti jedan razlog iz kojeg bi bilo vidljivo zašto su se upravna tijela odlučila za sporno tumačenje relevantnih odredbi iako ono nije bilo nužno, odnosno postoji li neki legitimni cilj koji su upravna tijela namjeravala štiti ili promicati ovakvom primjenom prava, Pravobraniteljica također želi ukazati na činjenicu da su sporna rješenja nerazmjerna.

Načelo razmjernosti jedno je od temeljnih načela hrvatskog pravnog sustava. Čl. 16. Ustava Republike Hrvatske izričito propisuje kako svako ograničenje zajamčenih prava pojedinaca mora biti razmjerno svrsi koja se ograničenjem želi postići. Načelo razmjernosti također ima izuzetno važno mjesto u pravnom poretku Europske Unije i Europski sud pravde je dosljedno inzistirao na tome da tijela koja provode jamstva koja za građane i građanke proizlaze iz pravnog poretka Europske Unije paze na razmjernost svojih odluka i postupaka.³

Načelo razmjernosti pred provedbena tijela stavlja četiri zahtjeva. Prvo, odluka kojom se ograničava neki legitimni interes pojedinaca mora težiti postizanju nekog društveno legitimnog cilja. Drugo, sporna mjera mora biti sposobna ostvariti legitimni cilj. Treće, takva mjera mora biti nužna tj. ne smije postojati niti jedna druga mjera koja bi isti cilj mogla postići na jednako kvalitetan način, ali uz manje štetnih posljedica za osobu čije interese ograničava. Četvrto, pozitivni učinci mjere koja zadovoljava uvjete sposobnosti i nužnosti moraju za konkretni legitimni cilj nadmašivati negativne učinke koja ta mjera ima za ona prava i slobode koje ograničava.

Sporna rješenja u ovom predmetu ne zadovoljavaju niti jedan od navedenih zahtjeva načela razmjernosti.

Pravobraniteljica je već obrazložila kako smatra da sporna rješenja ne navode niti jedan supstancijalni razlog iz kojeg bi bilo vidljivo koje ciljeve ona štiti i promiče. No, ako bi se rješenjima htjelo dati najdobrohotnije tumačenje moglo bi se, na primjer, tvrditi kako su upravna tijela spornim tumačenjem htjela osigurati vjerodostojnost zahtjeva za promjenom upisa spola. Naime, uvjet da je

---

³ Predmet C-434/04 *Criminal proceedings against Jan-Erik Anders Ahokainen and Mati Leppik* [2006] I-09171 dostupan na <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62004J0434:EN:HTML>.

za odobrenje promjene upisa potrebno izvršiti operacijski zahvat promjene genitalija mogao bi poslužiti kao neka vrsta filtera čiji cilj bi bio eliminirati hirovite zahtjeve, odnosno zahtjeve koji su odraz neke psihološke traume. Drugim riječima, takvo stajalište predstavljalo bi prag koji bi propuštao samo one zahtjeve iza kojih stoji ozbiljna i potpuno promišljena odluka o tako važnom pitanju kao što je promjena spola. No, čak kada bi to i bio cilj koji bi stajao iza spornih rješenja ona ne bi bila sposobna ostvariti taj cilj.

Uvjet da je za promjenu upisa spola u matičnim knjigama potrebna kirurška operacija spola ima dva očigledna nedostatka koji ukazuju na njen samoporažavajući karakter. Prvo, zasigurno postoje osobe koje su, bez obzira na rizike i neugodnosti koje ona nosi, sposobne, odnosno voljne podvrgnuti se tako zahtjevnoj operaciji iako nisu potpuno sigurne u svoju odluku, odnosno upravo zato jer je ta odluka odraz njihovih psiholoških problema. Istovremeno, još je izglednije kako postoje osobe koje su potpuno uvjerenе u svoj spolni identitet, ali se ne žele podvrći rizicima koje nosi tako zahtjevna operacija. U tom smislu, ako bi cilj iza spornih rješenja uistinu bio propustiti samo potpuno promišljene zahtjeve, stajalište upravnog tijela „melo“ bi i preširoko i prerijetko. Mjera stoga ne bi bila sposobna ostvariti svoj cilj.

Nadalje, ako bi cilj iza spornih rješenja uistinu bio propustiti samo potpuno promišljene zahtjeve sporno stajalište koje su zauzela upravna tijela bilo bi nedosljedno samo sebi. Naime, potrebno je razmotriti stvarne učinke koje operacija genitalija ima za pitanje spolnog identiteta i samopercepciju osoba koje žele promijeniti spol. Nesporno je kako nikakva operacija nije u stanju promijeniti kromosomsku strukturu osobe. Bez obzira na izvršenu operaciju genitalija/gonada osoba će još uvijek nositi XY ili XX kromosome i u tom smislu ona se i dalje neće razlikovati od osobe koja se nije podvrgnula operaciji. Prvenstveni razlog zbog kojeg se osobe podvrgavaju tako zahtjevnim kirurškim zahvatima su ili osobna želja da svojim fizičkim izgledom budu usklađeni s nekim standardom o izgledu osoba određenog spola ili strah od društvenih posljedica s kojima se moraju nositi transseksualne osobe. Drugim riječima, sama operacija osobu ne čini objektivno više ženom ili muškarcem, već zadovoljava njene osobne prioritete koji su određeni shvaćanjem koje ta osoba ima o svom identitetu. Promatrajući iz ove perspektive nije moguće naći razlog koji bi mogao opravdati stajalište da se osobama koje se nisu podvrgle operaciji ne može promijeniti upis o spolu. Takvom praksom osobe se kažnjavaju jer su njihovi prioriteti, odnosno samopoimanje osobnog identiteta, drugačiji, bez obzira što je njihov kromosomski spol i dalje u potpunosti isti kao i kod osoba koje su se podvrgle operaciji.

Ako bi cilj iza spornog rješenja uistinu bio propustiti samo potpuno promišljene zahtjeve navedeni argumenti ukazuju na činjenicu kako zasigurno postoje mjere koje bi taj cilj mogle postići bolje od sporne mjere i uz znatno manje štetnih posljedica po interese transseksualnih osoba. Na primjer, mogla bi se ustanoviti stručna komisija koja bi bila sposobna procijeniti ozbiljnost zahtjeva za promjenom spola što je rješenje koje se često koristi kada pravne norme reguliraju pitanja koja su vezana uz razna medicinska ili psihološka stanja građana i građanki. Na mogućnost ove mjere uputilo je i Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi u dopisu od 27. travnja 2011. koje je povodom ovog predmeta poslalo Vladi Republike Hrvatske. U tom smislu sporna mjera nikako ne zadovoljava zahtjev nužnosti.

Iz navedenih argumenata jasno je kako pozitivni učinci spornih rješenja nikako ne mogu pretegnuti nad štetnim posljedicama koje ona imaju za transseksualne osobe. Negativni učinci spornih rješenja

detaljno su izloženi u sljedećem dijelu obrazloženja koje se odnosi na diskriminaciju temeljem spola. Ovdje je dovoljno spomenuti samo jedan segment vrijednosnog nerazmjera između učinaka. Kao što je obrazloženo, sporna rješenja i stajalište na kojem se zasnivaju ne mogu učinkovito služiti selekciji potpuno promišljenih zahtjeva. Istovremeno, takvo stajalište može imati izuzetno negativne posljedice za zdravlje transseksualnih osoba. Umjesto da spriječi olako podvrgavanje rizicima kirurških zahvata ona može poticati transseksualne osobe da se podvrgavaju riskantnim operativnim zahtjevima (bilo u Hrvatskoj bilo u nekoj drugoj zemlji) kako bi zadovoljile formu na kojoj inzistiraju upravna tijela. Štoviše, kako svaki operativni zahtjev nosi određeni rizik ovakva praksa ugrožava zdravlje transeksualnih osoba jer ih prisiljava da se podvrgnu takvim rizicima protiv svoje stvarne volje. Takav vrijednosni nerazmjer nikako ne može biti opravdan.

Zabrana diskriminacije temeljem spola

Pravobraniteljica je našla kako su Ured državne uprave u županiji (tijelo upravne vlasti) rješenjem od 10. 05. 2010. godine, odnosno Ministarstvo uprave kao drugostupanjsko tijelo rješenjem (XX), izravno diskriminirali pritužitelja na temelju njegove spolne pripadnosti čime su prekršili čl. 5. ZRS-a.

Pravobraniteljica je dosljedno primjenjivala stajalište kako izravna diskriminacija zabranjena čl. 5. ZRS-a zabranjuje bilo koje postupanje koje je uvjetovano spolnom pripadnošću osobe, a koje toj osobi ograničava njene legitimne interese. Je li neko postupanje uvjetovano spolnom pripadnošću ne ovisi o motivima donositelja odluke, već prvenstveno o težini učinaka koje nepovoljno postupanje ima za oštećenu osobu kao pripadnicu određenog spola. Ovakav pristup koji je usredotočen na stvarne učinke u skladu je s načelom supstancijalne tj. stvarne jednakosti (nasuprot formalne jednakosti) koje je propisano čl. 5 ZRS-a.

Za ovaj predmet važno je primijetiti kako sam ZRS izričito ne definira pojam „spol“ odnosno ne svodi diskriminaciju na temelju spola isključivo na diskriminaciju temeljem konvencionalno poimanog ženskog ili muškog spola. ZRS ostavlja nadležnim tijelima da kroz svoju praksu preciziraju sadržaj ovog pojma. U tom smislu ponovo je relevantan čl. 4 ZRS-a koji od nadležnih tijela zahtjeva da antidiskriminacijska jamstva koja propisuje ZRS tumače i primjenjuju u skladu sa zahtjevima pravne stečevine EU iz koje su i preuzeti.

Europski sud pravde definirao je kroz svoju praksu opseg pojma „spol“. Sud je dosljedno nalazio u svojim odlukama kako je načelo zabrane diskriminacije temeljem spola izraz općeg načela jednakosti koje predstavlja jedno od temeljnih postavki pravnog poretka Europske Unije. U tom smislu, u izuzetno važnoj odluci C-13/94 *P v S* Sud je našao kako zbog temeljne vrijednosti koje načelo jednakosti spolova ima za pravni poredak Europske Unije opseg zabrane diskriminatorskog postupanja temeljem spola ne može biti ograničen na jednostavnu diskriminaciju temeljenu na činjenici da je osoba muško ili žensko.⁴ Temeljem ovakvog stajališta Sud je zaključio kako zabrana diskriminacije temeljem spola uključuje i zabranu diskriminacije temeljem činjenice da je osoba namjeravala ili krenula u postupak promjene spola. Za ovaj predmet izuzetno je važno naglasiti kako Sud nikada nije postupak promjene spola ograničio na kiruršku operaciju genitalija. Dapače, Sud je izričito našao kako „kada se prema osobi postupilo nepovoljno jer se *namjerava* podvrgnuti, ili se podvrgnula promjeni roda“ takvo postupanje predstavlja, ako ne isključivo onda u svojoj biti, diskriminaciju temeljem

---

⁴ Predmet C-13/94 *P v S and Cornwall County Council* [1996] ECR I-02143 dostupan na <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61994J0013:EN:HTML>.

spola. Isto stajalište Sud je potvrdio u predmetu C-423/04 *Sarah Margaret Richards v Secretary of State for Work and Pensions*.⁵

Činjenicu kako je preuzete antidiskriminacijske norme potrebno tumačiti u svjetlu značenja i ciljeva koje imaju u pravnom poretku Europske unije iz kojeg su preuzete upozorilo je i Ministarstvo zdravstva u svom dopisu od 27. travnja 2011. koje je povodom ovog predmeta uputilo Vladi Republike Hrvatske, gdje navodi kako je „također potrebno napomenuti da antidiskriminacijske direktive Europske unije, koje su bile temelj izrade Zakona o suzbijanju diskriminacije, zabranjuju diskriminaciju u pogledu šest osnova između ostalog i spola, što uključuje i transseksualnost.“

Upravna tijela su svojim tumačenjem i primjenom relevantnih propisa utvrdila da neće izmijeniti upis spola pritužitelja jer iz medicinske dokumentacije ne proizlazi da je došlo do kirurškog pothvata uklanjanja i rekonstrukcije postojećih spolnih organa čime pritužitelj nije promijenio spol. Drugim riječima, upravna tijela su zauzela stajalište kako do promjene spola dolazi tek kirurškom operacijom spola iako ostaje nejasno mora li takav zahvat obuhvatiti samo vanjske genitalije ili i gonade. U svakom slučaju ovako usko poimanje promjene spola nije u skladu sa standardima koje je u pravnoj stečevini Europske Unije razvio Europski sud pravde.

Pri donošenju spornog rješenja upravna tijela su u potpunosti je ignorirala medicinsku dokumentaciju iz koje je jasno kako je medicinski postupak promjene spola već pokrenut te da uključuje ne samo psihološke već i hormonalne tretmane. Štoviše, upravna tijela su potpuno ignorirala stručno mišljenje nekoliko doktora medicine koji su svi zauzeli stajalište kako je kod pritužitelja došlo do promjene spola, odnosno kako je pritužitelj muškog spola bez obzira što nije došlo do kirurškog zahvata. Štoviše, upravna tijela su u potpunosti ignorirala stručno medicinsko objašnjenje spola kao ljudskog obilježja.

Prema stručnom medicinskom shvaćanju ovog obilježja spol osobe sastoji se od 4 aspekta: gonadni spol (određuje se temeljem postojanja testisa ili jajnika), kromosomski spol (XX i XY kromosomi), fenotipski spol (vanjski fizički izgled), spol mozga (psihičko samopoimanje). Nasuprot tome, dominantno laičko shvaćanje definira spol isključivo na temelju vanjskog fizičkog izgleda. Ono što proizlazi iz stručnog poimanja spola je činjenica da u slučaju da samo jedan od navedena 4 aspekta odudara od ostala tri aspekta, kruta tradicionalna muško – žensko dihotomija prestaje biti primjenjiva. Činjenica da osoba ima genitalije za koje se tradicionalno smatra da pripadaju jednom od dva spola ne znači da osoba nužno i pripada tom spolu. Ovakvo stajalište su *de facto* zauzeli kako Europski sud pravde u svojim već navedenim odlukama C-13/94 *P v S* i C-423/04 *Sarah Margaret Richards* tako i Europski sud za ljudska prava u svojoj odluci No. 28957/95 *Goodwin v. UK*.

Temelji stajališta koje su upravna tijela zauzela u spornom rješenju su jasni. Stajalište upravnih tijela temelji se na vrijednosnom sudu da je spol osobe određen prvenstveno njenim fizičkim izgledom, odnosno konkretnije njenim genitalijama. Slijedom takvog shvaćanja spola, ako se osoba ne želi uklopiti u takvu krutu definiciju spolnog identiteta ona mora snositi negativne društvene posljedice bez obzira na njihovu težinu.

---

⁵ C-423/04 *Sarah Margaret Richards v Secretary of State for Work and Pensions* [2006] ECR I-03585 dostupan na <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62004J0423:EN:HTML>.

Ovakvim tumačenjem i primjenom Zakona o maticama, i na njemu temeljenog Naputka, upravna tijela su grubo prekršila zabranu izravne diskriminacije temeljem spola iz čl. 5. Diskriminatorni karakter spornih rješenja posebno je vidljiv iz sljedećih učinaka.

Negirajući osobama poput pritužitelja mogućnost promjene imena i oznake spola u osobnim dokumentima upravna tijela svjesno dovode ove osobe u položaj gdje će biti izložene društvenom pritisku i osudi, odnosno gdje će im biti uskraćen pristup čitavom nizu društvenih koristi koje osobe koje prihvaćaju dominantnu dihotomiju spolnosti uzimaju „zdravo za gotovo“. Zbog činjenice kako stajalište upravnih tijela čine njihove osobne podatke vidljive velikom broju ljudi, ove osobe svakodnevno će se susretati s praktičnim i stvarnim negativnim posljedicama u pogledu zapošljavanja, rada u neprijateljskom radnom okruženju, pristupa dostupnim javnim i tržišnim uslugama uključujući i pitanje stanovanja, pristupa obrazovanju, sportskim i rekreacijskim aktivnostima, sudjelovanja u društvenim udruženjima političkog ili kulturnog karaktera itd. Upravo zbog izloženosti ovakvim „*brojnim i diskriminatornim i ponižavajućim iskustvima u svakodnevnom životu*“ Europski sud za ljudska prava našao je u svojoj odluci No. 28957/95 *Goodwin v. UK* da praksa upravnih tijela prema kojoj nije moguće promijeniti upis spola u javnim dokumentima predstavlja diskriminaciju temeljem spola koja nije dopuštena Europskom konvencijom o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda.

Kruto bipolarno shvaćanje spolnosti na kojem se temelji rješenje ograničava pravo slobode osoba kod kojih se 4 aspekta spolnosti ne poklapaju da svoj osobni identitet odrede u skladu sa svojim shvaćanjem svoje osobnosti i mjesta u vanjskom svijetu/društvu. U slučajevima kada se 4 aspekta spola ne poklapaju na osobi je da svojom autonomnom odlukom odredi svoj osobni spolni identitet. Isto stajalište zastupa i Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi koje je zauzelo u dopisu koje je povodom ovog predmeta poslalo Vladi Republike Hrvatske 27. travnja 2011. godine i u kojem navodi kako „u konkretnom slučaju, transseksualnoj maloljetnoj osobi koja je u stanju oblikovati vlastito mišljenje potrebno je omogućiti da u upravnom postupku iz djelokruga gore navedenih zakona, slobodno izrazi svoj stav o svom spolnom i rodnom identitetu, koji se onda uvažava s dobi i zrelosti djeteta, odnosno maloljetne osobe.“ Kada bi se takvim osobama ograničilo ovo temeljno pravo one bi bile stavljene u nepovoljniji položaj u odnosu na osobe kod kojih se 4 aspekta spola uklapaju u muško-žensku dihotomiju. Naime, treba imati na umu da i takve osobe (koje pripadaju dominantnoj društvenoj većini) u biti biraju svoji spolni identitet i definiraju sebe kao žensko ili muško prihvaćajući uklapanje u postojeću dominantnu dihotomiju spolnosti. Rješenje stoga ograničava pravo maloljetnog prituženika da, uzimajući u obzir činjenicu da se njegova spolnost ne uklapa u ustaljenu strukturu dominantne dihotomije spola, slobodno definira i razvije svoj osobni identitet u skladu sa svojim najdubljim osjećajima i shvaćanjima. Prituženik je u biti kažnjen jer je njegova spolnost drugačija od dominantnog društvenog standarda.

Nadalje, kao što je utvrdio ESLJP u navedenoj odluci *Goodwin*, odbijanjem promjene upisa spola osobama koje se ne žele podvrgnuti kirurškom zahvatu promjene genitalija/gonada ograničava se pravo na brak i obiteljski život. U tom smislu potrebno je naglasiti kako je Povelja temeljnih prava Europske Unije koja je nedavno stupila na snagu odustala od definicije braka kao zajednice žene i muškarca te govori o zajednici dviju osoba.

S obzirom na nadležnosti Pravobraniteljice potrebno je naglasiti kako navedene povrede ne predstavljaju samo povrede temeljnih prava na privatni život i ljudsko dostojanstvo, odnosno prava

na brak i obiteljski život. Njihova težina i sustavnost, odnosno činjenica da su usmjerene na društvenu skupinu koja u hrvatskom društvu povijesno ima podređeni položaj čini ove povrede istovremenom i diskriminacijom temeljem spola. Naime, jedini razlog zbog kojeg će ove osobe biti dovedene u diskriminatorni položaj je činjenica da se ne žele uklopiti u društveno dominantnu dihotomiju spolnosti koju je prihvatila većina. Stoga, negirajući osobama kao što je prituženik ova temeljna prava tijela državne uprave čitavu skupinu osoba čija spolnost se ne poklapa sa tradicionalnim shvaćanjem spolnosti dovode u status drugorazrednih, manje vrijednih građana i građanki.

Pravobraniteljica je kroz svoju praksu dosljedno naglašavala kako je od ključne važnosti da se antidiskriminacijska jamstva propisana ZRS-om tumače i primjenjuju na način koji promiče vrijednosti koje leže u temeljima hrvatskog pravnog poretka kao što su tolerancija, odnosno poštivanje različitosti, uklanjanje strukturalnih prepreka članovima društvenih skupina koje su tradicionalno stavljene u podređeni položaj u društvu, osobna autonomija svake osobe, promicanje načela dužnog poštovanja koje državna tijela moraju iskazivati prema svim osobama bez obzira na njihov osobni svjetonazor itd. Da bi ostvarila svoju svrhu antidiskriminacijska jamstva moraju se primjenjivati na način koji ih čini praktičnima i učinkovitim. Način na koji su ih (ne)primijenila upravna tijela učinio je ta jamstva upravo suprotnima – teorijskim i iluzornim.

U svjetlu navedenog Pravobraniteljica smatra kako, bez obzira je li bila motivirana predrasudom ili stereotipnim poimanjem transseksualnih osoba, negativni učinci koje rješenje od 10. 05. 2010. Ureda državne uprave u županiji odnosno rješenje Ministarstva uprave proizvode za pritužitelja i društvenu skupinu kojoj pripada su toliko očigledni i štetni da su upravna tijela morala biti svjesna da se radi o izravnoj diskriminaciji transseksualnih osoba koja je zabranjena čl. 5. ZRS-a.

IV. Upozorenja i preporuke

Koristeći svoje ovlasti iz čl. 23. ZRS Pravobraniteljica:

1. **Upozorava** Ured državne uprave u županiji i Ministarstvo uprave kao drugostupanjsko tijelo kako svojim tumačenjem relevantnih zakonskih i podzakonskih propisa o upisu spola u maticu rođenih **krše zabranu izravne diskriminacije temeljem spola** iz čl. 5. Zakona o ravnopravnosti spolova dovodeći transseksualne osobe koje se ne žele podvrgnuti kirurškoj operaciji vanjskih spolnih obilježja u izuzetno tešku društvenu situaciju. Pravobraniteljica upozorava kako je Zakon o ravnopravnosti spolova organski zakon i u pravnoj hijerarhiji je iznad zakona koji su doneseni običnom većinom glasova zastupnika i zastupnica Hrvatskog sabora.
2. **Upozorava** Ured državne uprave u županiji i Ministarstvo uprave kao drugostupanjsko tijelo kako svojim šturim i formalističkim obrazloženjima odluka o zahtjevima za promjenom upisa spola u matici rođenih **krše načelo učinkovite pravne zaštite od diskriminacije** iz čl. 3. i čl. 4. Zakona o ravnopravnosti spolova kao organskog zakona.
3. **Preporučuje** da svoje tumačenje i primjenu relevantnih pravnih odredbi prilagode zahtjevima koji proizlaze iz antidiskriminacijskih jamstava propisanih Zakonom o ravnopravnosti spolova te **odustanu od svoje krute prakse kako je za promjenu upisa spola u matici rođenih potrebna kirurška operacija spola.**

4. **Preporučuje** da postupe prema pritužiteljevom zahtjevu i **izvrše promjenu temeljnog upisa spola u matrici rođenih.**
5. **Preporučuje** da u svojoj budućoj praksi izmjene upisa imena i spola transseksulanih osoba ne vrše u obliku naknadnih zabilješki već u obliku promjene temeljnog upisa.

Pravobraniteljica traži da je u skladu s čl. 23. ZRS-a upravno tijelo izvijesti o radnjama koje je poduzelo kako bi zadovoljilo njenim upozorenjima i preporukama u roku od 30 dana. U slučaju nepoštivanja ovog roka Pravobraniteljica će u skladu s čl. 23. ZRS-a zatražiti nadzor nad radom upravnog tijela od strane nadležnih institucija. Pravobraniteljica također upućuje na čl. 37. ZRS prema kojem će se dogovorna osoba u tijelu upravne vlasti koja u roku od 30 dana od dana zaprimanja zahtjeva ne dostavi očitovanje kazniti novčanom kaznom od 1.000,00 do 5.000,00 kuna.

Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova

Preobraženska 4/I
10 000 Zagreb
Hrvatska

tel: ++385 (0)1 48 48 100
++385 (0)1 48 28 033

fax: ++385 (0)1 48 44 600
e-mail: ravnopravnost@prs.hr
www.prs.hr